

In memoriam Maurits Sabbe (°18.08.1924 - †15.06. 2004)

Op 15 juni overleed professor emeritus Maurits Sabbe. Wij drukken hierbij onverkort de toespraak van de decaan van de faculteit theologie af.

Maurits Sabbe werd geboren te Tielt (West-Vlaanderen) op 18 augustus 1924. Na studies aan het grootseminarie Brugge – waar hij op 4 maart 1950 priester werd gewijd – en de K.U. Leuven, waar hij zowel wijsbegeerte, bijbelse filologie als theologie studeerde, promoveerde hij in 1953 tot Doctor in de Godgeleerdheid, met een proefschrift getiteld *De apologieën van Paulus te Jeruzalem en te Caesarea* (promotor L. Cerfaux). In hetzelfde jaar volgde zijn benoeming tot professor exegese aan het grootseminarie te Brugge, taak die hij tot 1967 bleef vervullen. Tevens werd hij in het Grootseminarie de verantwoordelijke van een rijke bibliotheek, die hij, zoals men dat van Sabbe kon verwachten, verbouwde en renoveerde. In 1966 werd hij deeltijds benoemd aan het Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen te Leuven. In 1967

volgde zijn benoeming tot hoogleraar aan de Faculteit Godgeleerdheid, waar hij in 1970 bevorderd werd tot gewoon hoogleraar. Op 1 oktober 1989 werd hij toegelaten tot het emeritaat.

Aan de faculteit doceerde Sabbe in het baccalaureaat van 1969 tot 1989 Synoptische evangeliën en Johanneische literatuur en katholieke brieven, college dat, vanaf 1978, ook gevolgd werd door de licenties godsdienstwetenschappen. Voorts gaf hij zowel in het Nederlands als Engelstalig programma het vak Hellenisme. Daarnaast kwamen de gebruikelijke seminaries, werkcolleges en dergelijke. Sabbe was geen bevlogen lesgever, maar wel iemand die de betere student door zijn manier van vragen stellen kon uitdagen om dieper op een kwestie in te gaan. Het internationaal gewaardeerd onderzoek van collega Lust, vandaag wegens een doctoraatsverdediging weerhouden, is het directe resultaat van een examenvraag van Sabbe. Dat Sabbe een hart voor de studenten had, staat buiten kijf. Geweten of niet hebben vele Vlaamse en buitenlandse studenten via het door Maurits Sabbe mee opgerichte en van middelen voorziene Studiebeurzenfonds, de kans gekregen om theologie te studeren. Honderden binnen- en buitenlandse studenten zijn op deze wijze gedurende vele decennia in staat gesteld om, na een degelijke theologische vorming in Leuven, lokale kerken te dienen als bisschoppen, leraars, seminarie- en universiteitsprofessoren en pastorale werkers. Zijn roeping als dienende priester heeft hij wellicht hier op de meest sprekende wijze gestalte gegeven.

Begaan zijn met studenten kan zich uiten in verzorgen van goede power point presentaties of kleurrijke slights, maar ook in het creëren van een financieel raamwerk voor verdere studies.

Sabbe's aandacht voor studenten was universiteitsbreed. In 1967 volgde hij Mgr. Coppens op als president van het Pauscollege en, zoals te verwachten was, liet hij, als een warming up voor grotere ondernemingen, de achter- linkerzijde van dit imposante college renoveren. Hij vormde het college om van een streng internaatachtig besloten gebouw tot een open, vrije ruimte voor studenten die hij behandelde als volwassenen. Vanuit mijn eigen studententijd kan ik getuigen dat het een aangename plaats was om te toeven. Tegelijk werd het Pauscollege een oord van overleg, van discussies bij maaltijden, een soort van afgeleide van de Universiteitshal in de Naamsestraat.

Ik zei het reeds, Sabbe's aandacht was universiteitsbreed. Wekt het dan verwondering dat hij, onder Pieter De Somer, van 1980 tot 1985 voorzitter was van de Raad voor Studentenvoorzieningen – het was in de nadagen van de linkse dominantie in Leuven, en menigmaal heeft Sabbe, met plezier verteld, hoe hij zo lang met een studentenafvaardiging kon blijven discussiëren dat zij het opgaven en vertrokken. Het is waar, hij kon vaak gesprekspartners op de knieën krijgen.

Concrete uitdrukking van zijn werk voor Studentenvoorzieningen is het Van Dale college, dat hij liet ombouwen van asielpaats voor zwerfkatten tot een functioneel uitgerust gebouw, ten dienste van de studenten. Maar ook in de periode daarna was hij een gewaardeerde raadgever van het universiteitsbestuur.

Ondanks zijn vele bezigheden, vond Sabbe nog de tijd om op gezette tijdstippen te publiceren. Naar aanleiding van zijn emeritaat werd besloten om zijn belangrijkste publicaties bijeen te brengen in de verzamelbundel *Studia Neotestamentica*, die gepubliceerd werd in 1991. De bundel bevat bijdragen over de christologie, de bijbelse theologie, Johannes en de synoptici. Vooral het laatste luik, Johannes en de synoptici, was het resultaat van zijn Leuvense onderzoeksperiode, en kan gelezen worden als een bevestiging of verdediging van de Frans Neiryck' stelling dat Johannes afhankelijk is van de synoptici.

Dat er na de splitsing van Leuven in 1968 nog sprake is van een theologische faculteit, is in niet geringe mate Sabbe's verdienste. Inderdaad, hij speelde samen met Frans Neiryck in 1968 een actieve rol in de oprichting van een autonome Nederlandstalige Faculteit Godgeleerdheid. Neiryck zou er de eerste decaan van worden, Sabbe de eerste academisch secretaris, en dit van 1969 tot 1972. De Faculteit zag zich, naar aanleiding van die splitsing, geconfronteerd met grote problemen zoals het beperkte aantal studenten, de herprofilering op internationaal vlak, het ontbreken van eigen gebouwen en het vertrek van een belangrijke groep Franstalige professoren. Voor al deze problemen werd vrij snel een adequaat antwoord gevonden, onder andere door de integratie van het Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen in de Faculteit Godgeleerdheid en de ermee verbonden toelating aan leken om theologie te gaan studeren, nauwere samenwerking met het te Leuven gevestigde Centrum voor Kerkelijke Studies en de oprichting van een Engelstalig programma, waarvoor men enthousiaste steun kreeg van het te Leuven gevestigde Amerikaans College. Voor de bestaafing kon in die tijd nog beroep gedaan worden op de leden van religieuze congregaties en ordes of ook op professoren uit de grootseminaries, die allen de nodige kwalificaties bezaten.

De grootste verdienste van M. Sabbe, van 1969 tot 1994 academisch bibliothecaris, was dat hij er in slaagde om de theologische faculteit voor de eerste maal in haar geschiedenis een bibliotheek te schenken en wat voor een. Habile onderhandelaar als hij was, wist hij de toenmalige rector Pieter De Somer ervan te overtuigen dat de oprichting van een eigen bibliotheek voor de theologische faculteit een noodzaak was. Dit modern kunstwerk en

toonbeeld van efficiënte toegankelijkheid, waarvoor Sabbe nauw samenwerkte met architect Paul Van Aerschot, werd in 1974 ingewijd en is vandaag de thuishaven voor meer dan 1.200.000 boeken, waaronder rijke theologische fondsen als die van de bibliotheek der paters Jezuieten, de oude collectie theologische en historische werken van het grootseminarie Mechelen, de bibliotheken van de Oblaten, Missionarissen van het Heilig Hart, Scheut, Dominicanen (van Lier), Ierse Franciscanen (Leuven), Minderbroeders (van Vaalbeek, Mechelen, Gent, Schaarbeek en Sint-Niklaas, Wijchem), Pro Mundi Vita (Leuven), of ook belangrijke collecties als de Mariale bibliotheek (van de Montfortanen). Wat met zin voor het betere werk door Vlaamse bisdommen, ordes en congregaties in het verleden verzameld werd, bewijst nu, op academisch niveau, grote diensten aan nieuwe generaties van studenten en onderzoekers. Ook de privé-collecties van professoren als J. Coppens, K. Blockx, J. Grootaers en L. Janssens vonden hun weg naar de Deberiotstraat. Dat binnen de vijf jaar na de splitsing te Leuven, voor de eerste keer in de geschiedenis van de theologische faculteit, deze de beschikking had over een onderzoekslaboratorium dat uniek is in de wereld, is voornamelijk de verdienste geweest van een galant onderhandelaar, een visionair wetenschapper, een architecturaal bevlogen geest en een humanistische boekenliefhebber. Dat ze ook daarna constant bleef groeien, is voor een goed deel zijn verdienste geweest. Dat de aangroei na zijn vertrek niet stakte, was een vreugde voor hem. Niet voor niets bezoeken jaarlijks meer dan 120.000 studenten en onderzoekers uit binnen- en buitenland de bibliotheek te Leuven, volgens de American Theological Library Association de grootste theologische bibliotheek in de wereld. Elk van haar boeken is een benaderen van de waarheid. Geen van hen geeft dé waarheid exhaustief weer, maar samen vormen ze een stevige basis voor het menselijk fragiele zoeken naar levenswaarheid. Wie dit inzicht van Mgr. De Smedt, de bisschop die hem naar Leuven liet komen, niet begrijpt, zou Sabbe van postzegelachtige verzamelwoede kunnen verdenken. Wie, zelfs maar één dag, in de bibliotheek gewerkt heeft, weet beter.

Sabbe's bibliotheek know how werd ook buiten de faculteit gewaardeerd: vele jaren zetelde hij in de bibliotheekraad en van 1989 tot 1993 was hij voorzitter van de wetenschappelijke adviesraad van de Koninklijke Bibliotheek. Terzijde moet vermeld worden dat Sabbe, samen met Jan Grootaers, aan de basis lag van de oprichting van het Centrum Conciliestudie Vaticanum II, een archiefcentrum dat een levende getuige is van de belangrijke rol die Belgische bisschoppen en theologen op het Tweede Vaticaans Concilie hebben gespeeld.

Dat het boek van het leven dat de Bijbel toch is voor hem veel meer dan een studieboek was, mag blijken uit het feit dat Sabbe een groot aandeel had in de oprichting van de Vlaamse Bijbelstichting, een stichting die in 1968 onder de bescherming van de Vlaamse bisschoppen werd opgericht om, in de geest van Vaticanum II, de bijbellezing in Vlaanderen te bevorderen. Sabbe zou jarenlang voorzitter zijn van de VBS, een vereniging die op veelvormige wijze laagdrempelige toegangen tot de Schrift blijft aanbieden. Voorts was Sabbe nauw betrokken bij de vertaling van het Johannesevangelie voor de in 1987 verschenen nieuwe KBS-vertaling en was hij lid van de begeleidingscommissie voor de nieuwe oecumenische bijbelvertaling, waarvan het Nederlandse Bijbelgenootschap de initiatiefnemer was.

Over Sabbe als kunstkenner en kunstminnaar, als gastheer is door collega Delobel voldoende gezegd. Sabbe is een solist genoemd, dat was hij zeker ook, maar dan in een groot orkest. Hij was echt wel iemand die goed kon samenwerken (daarzonder zou een tentoonstelling als die over Bernardus van Clairvaux in 1990 nooit gelukt zijn), die vertrouwen schonk als gold het een niet meer intrekbare creditcard, die zich ook kon laten overtuigen, die anderen het licht in de ogen en de vrijheid van handelen gunde, wanneer deze, op een andere wijze, op zoek gingen naar mogelijkheden om zijn werk in sterk veranderde universitaire omstandigheden voort

te zetten. Hij gaf ook wijze raad en minstens deze raadgeving wil ik U meegeven: ge moet iets doen omdat ge het graag doet.

Sabbe heeft de dingen gedaan die hij graag deed en ze cirkelden allen rond studenten, boeken, kunst en bestuur. In de veelkleurige universitaire wereld heeft hij dan ook op een originele wijze zijn professorale én priesterlijke opdracht ingevuld: faculteit en universiteit kunnen hem en het bisdom Brugge, dat hem, zoals zo velen voor en na hem, aan faculteit en universiteit afstond, alleen maar dankbaar zijn. Dankbaar moeten ze ook de God van het leven zijn, want voor een man van dit formaat kan het niet anders of een nieuw verhaal is begonnen, aan de overkant.

Mathijs LAMBERIGTS,
decaan Faculteit Godgeleerdheid

In memoriam Professor Robert Van Driessche

Em. Prof. Dr. R. Van Driessche overleed op 19 augustus 2004. Professor Van Driessche was als gewoon hoogleraar verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte. Hij was één van de steunpilaren van het Graduaatsprogramma aan de Faculteit Godgeleerdheid en doceerde gedurende vele jaren ethiek binnen dit programma.

Nadat hij werd toegelaten tot het emeritaat werd hij pastoor te Kluisbergen.

Requiescat in pace cum sanctis.

Godsdienstonderwijs in cijfers

*Grootschalig empirisch onderzoek
naar leerkrachten en leerlingen
rooms-katholieke godsdienst secundair onderwijs*

*door D. Pollefeyt, D. Hutsebaut, H. Lombaerts, M. De Vlieger,
A. Dillen, J. Maex en W. Smit*

Enkele resultaten uit het empirisch onderzoek bij leerkrachten en leerlingen rond het vak rooms-katholieke godsdienst

Een korte voorstelling van het boek dat hieruit resulteerde.

<http://www.kuleuven.ac.be/thomas/visie/onderzoek/index.htm>

Wetenschap, ethiek en maatschappij

Van 2 tot 4 september jl. werd te Leuven het vijfde internationale congres van Eursafe georganiseerd¹. Het thema betrof Science, Ethics & Society. Er werd aan deelgenomen door 182 deskundigen uit 22 landen, uit vele Europese landen, maar bijvoorbeeld ook uit Australië, de US en Canada.

Ook reeds uit de thema's van de vorige congressen kan afgelezen worden dat er groeikracht zit in het nadenken over het probleem van voedselvoorziening en landbouw. Opeenvolgend waren de onderwerpen : First European Congress on Agricultural and Food Ethics (Wageningen, 1999), Two Systems-One World (Kopenhagen, 2000), Food Safety-Food Quality-Food Ethics (Florence, 2001) en Ethics as a Dimension of Agrifood Policy (Toulouse, 2003).

Voor het congres te Leuven werden maar liefst 83 papers en 21 posters geselecteerd voor publicatie. Inhoudelijk werden, zoals aangekondigd door prof. dr. Johan De Tavernier, programmacoördinator, en door drs. Stefan Aerts, op het congres elf thema's behandeld :

- Productie en consumptie van dieren
- Communicatie en perceptie
- Waarden in wetenschap (ethische vorming in de natuurwetenschappen, een globale ethische code betreffende modern voedsel)
- Genetisch gemanipuleerde organismen
- Duurzaamheid
- Bio-economie en patentrecht
- Dieren in huis en in de zoo
- Landbouw- en milieubeleid
- Consumptie en voedsel
- Gemeenschappelijke en sociale verantwoordelijkheid
- Voedselzekerheid

Op het congres konden talrijke markante en interessante verklaringen en inzichten genoteerd worden. Prof. E. Decuypere² vestigde er de aandacht op dat landbouw als economische activiteit achteruitgaat en dat het percentage van ons inkomen dat we besteden aan drank en voedsel, eveneens krimpt. Anderzijds leven we in een revolutie van biologische ontwikkelingen en wetenschappelijke toepassingen. Er rijst de vraag of dit wetenschappelijk optimisme ook zal leiden tot verbetering van de levenskwaliteit en of we, wat de consequenties betreft, de juiste keuzes maken in onze acties. Het probleem van de duurzaamheid is hier ten volle aan de orde. Het is betekenisvol erop te wijzen dat ethiek niet zomaar een losstaande discipline is onder andere, maar meer en meer een component wordt wetenschappelijke domeinen. Interdisciplinariteit is aan de orde.

---

¹ Eursafe staat voor *European Society for Agricultural and Food Ethics*. Deze vereniging is opgericht in 1999, telt leden uit heel de wereld en stelt zich tot doel, ondermeer door de organisatie van congressen, vanuit de academische en de professionele wereld de opleiding en het onderzoek en het publieke debat over de ethische probleemstelling betreffende de landbouw en de voedselvoorziening te bevorderen.

² Prof. Decuypere fungeerde als voorzitter van het wetenschappelijk comité en is voorzitter van CABME (*Centre for Agricultural Bio- and Environmental Ethics*, KUL).

Prof. J. Pretty (Essex, UK) behandelde het thema landbouw, als een kwestie van het terug samenbrengen van volk, land en natuur. Hij stelt de opmerkelijke evolutie vast dat de mens 350.000 generaties gedaan heeft over de ontwikkeling van de voedselverzameling, 600 over de landbouw en slechts 8 tot 10 over de industriële landbouw. Landbouw betekende een nauwe band tussen volk en land en tussen volk en voeding. Deze band wordt losser en losser. Maar er is het groeiende probleem van de honger in de wereld. In 2002 leden 815 miljoen mensen honger. Ten volle stelt zich ook het probleem van de duurzaamheid in de landbouw. Er is hier een verband met de publieke goederen: zuiver water, koolstofopslag in de grond, voedselbescherming, kwaliteit van het landschap en werkgelegenheid in de landbouw. Duurzaamheid vraagt goed landbouwbeheer, het creëren van toegevoegde waarde, rechtstreekse verkoop aan de gebruiker en het herstellen van de band met het land, tussen voedsel en productiesystemen en tussen producenten en gebruikers. "Biofilie" geeft een goed gevoel en bevordert de lotsverbondenheid met andere levende wezens. Het landschap is de drager van betekenissen en geschiedenissen en de ruimte voor interactie. Maar het landschap is niet zomaar onze eigendom.

Ook het thema van de "pijn" was een voltreffer. Prof. E. Rollin (Colorado, US) betreunde dat voor het grootste deel van de twintigste eeuw professionele ethiek haast niet ernstig bestudeerd is geworden. De autonomie van het individu blijft echter maar gewaarborgd als het menselijk gedrag anticiperend wordt afgestemd op de sociale signalen vanuit de ethische hoek. De laatste dertig jaar heeft het fenomeen van pijn, welzijn en stress van dieren aandacht gekregen, wat in de US en Europa resulteerde in specifieke wetgeving. Lang werd alles bekeken vanuit businessbelang, dit wil zeggen efficiëntie en productiviteit. Men weet dat, aldus Plato, ethische inzichten niet uit het luchtledige ontstaan, maar gebaseerd zijn op sociaal verworven morele waarden. Zo werkt humane ethiek inspirerend voor de dierenethiek en -rechten. Tegenover de bewering dat wetenschap niet geïnteresseerd is in waarden of dat fenomenen als pijn, angst, eenzaamheidsgevoelen niet kunnen gemeten worden moet gesteld worden dat het welzijn niet verzekerd wordt als er alleen maar voedsel, drank en een schuilplaats is. Er moet rekening gehouden worden met de individualiteit en de psychologie van het dier. Bovendien heeft dierenwelzijn ook te maken met het niet onttrokken worden aan de species en de natuurlijke eigenheid (telos).

Prof. E. Tollens (Leuven) vroeg aandacht voor de acht Millennium Development Goals (MDGs). Het zijn: tegen 2015, het halveren van de extreme armoede en hongersnood; universeel basisonderwijs; het elimineren van vrouwelijke discriminatie in het basisonderwijs; kindersterfte onder de vijf jaar met tweederde reduceren; het stoppen en terugdringen van HIV/AIDS, malaria en andere ernstige ziekten; het verzekeren van milieustabiliteit en het op gang brengen van een algemeen partnership voor ontwikkeling. Hier stelt zich het ontzaglijke probleem van de kloof tussen de rijke en arme landen. Ontwikkelingslanden geraken niet op dreef als ze niet eerst een voedseloverschot kunnen bereiken en een snelle landbouwontwikkeling op poten kunnen zetten. Men wordt niet voor goed verlost van de armoede als ook niet burgerwisten en oorlog, natuurrampen, financiële crisissen, migraties en disproportionele ontwaarding van natuurlijke rijkdommen kunnen geweerd worden.

Fundamentele problemen blijven zich stellen. Een snelle economische groei in één sector komt meestal niet ten goede aan de armen. Een sociaal vangnet is absoluut nodig. Meestal bekommeren alleen de NGO's zich om de armen, niet de regeringen. Voor landbouwontwikkeling zijn er diensten nodig, instituten, onderwijs, bevoorrading, kredieten en infrastructuur. De vrouw speelt een dominante rol als werkkraacht. Onderzoek in landbouw is alleen grootschalig georiënteerd. Stabiele oogsten zijn belangrijker dan grote oogsten. Landbouwtechnologie ligt niet in het bereik van de armen. De kleine landbouwers zijn zeer

kwetsbaar ten overstaan van de markt. Liberalisatie en efficiëntie levert voordeel op voor de groten. Het weze herhaald dat ethiek wel degelijk met waarden te maken heeft en dus normatief is, toegepast op de noodzaak van landbouwontwikkeling en voedselzekerheid.

Prof. G. Comstock (Iowa, US) behandelde het probleem van de genetische manipulatie. Hij wijst erop dat wetenschappelijk onderzoek enerzijds een epistemologische waarde heeft. Wetenschappers bepalen welke stellingen beter zijn dan andere. Dit heeft te maken met klaarheid, objectiviteit, de bekwaamheid om observaties te rangschikken en stellingen naar voor te schuiven, waarbij ook rekening wordt gehouden met reeds bestaande theorieën. Anderzijds spelen de persoonlijke waarden mee van eerbaarheid en verantwoordelijkheid.

In verband met het opbouwen van komt het er volgens Comstock op aan erop aan te bepalen welke mogelijke schade zich aanmeldt, ernstig of te verwaarlozen, en wie daarbij betrokken is (stakeholders : mensen, dieren, ecosystemen). Eveneens moet uitgekeken worden naar de informatie waarover men beschikt en welke opties genomen worden, zoals creatieve probleemoplossingen of win-win-alternatieven. Uiteindelijk wordt de ethische benadering getoetst aan de principes van « rechten », « utilitariteit » (maximize good consequences and minimize harmful consequences) en « deugdzaamheid » (we ought always to act so that we act the way a just, fair, good person would act). Tot verwerking van de « extrinsieke » objecties (vanuit de gemeenschap) behoeft men een grondige en degelijke wetenschappelijke analyse. Dit kan niet zonder een goede organisatie en een wetenschappelijke structuur. De « intrinsieke » objecties zijn georiënteerd op de vraag of men niet, zonder respect voor de natuur, afdrijft naar onnatuurlijke en dus onaanvaardbare toestanden.

Uit een lijst van veertien objecties distilleert Comstock dan vier fundamentele vraagstellingen: komt genetische manipulatie niet neer op « God spelen », « de wereld veranderen », het « overschrijden van de grenzen van de species » of het meer « comfortabel maken » van het leven. Hij ziet ook een onderscheid in de benadering van de religieus geïnspireerde ethiek (How, overall, should I live my life ?) en de seculiere ethiek (What is the right thing to do ?). Voor hem prevaleert, in geval van conflict, de seculiere benadering boven de fundamentalistische religieuze.

Uit het rijke aanbod van lezingen selecteren we tenslotte de belangrijkste ideeën van Prof. S. Sterckx (Gent-Antwerpen) die de ethische aspecten besprak van de wettelijke regeling van biodiversiteit. Dit betreft de variëteit van leven op aarde, zowel in individuele organismen als in ecosystemen. Is de aflevering van patenten hierop wettelijk en moreel wel legitiem ? Het hoeft geen betoog dat in de meeste landen biodiversiteit niet echt een politieke prioriteit is. Er is weliswaar de Convention on Biological Diversity (CBD, 1992) van de UNO en de International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (ITPGRFA, 2001, verder « the Treaty » genoemd) van de Wereld -Voedsel -Organisatie (FAO).

De CBD heeft als objectieven het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van zijn componenten en een evenwichtige verdeling van de voordelen die voortvloeien uit genetische bronnen. Moeilijkheden komen er wanneer bepaald moet worden of het eigendomsrecht op genetische bronnen toegewezen moet worden aan de staten of de lokale gemeenschappen of beschouwd moeten worden als algemeen menselijk erfgoed. Hierop het patentrecht toepassen betekent het uitsluiten van anderen. Dit staat alvast een rechtvaardige verdeling van de voordelen in de weg. Bovendien is toegang tot het bestaande genetisch materiaal noodzakelijk voor de voortdurende aanpassing en verbetering van planten voor de voeding en de landbouw. Overigens situeren uitvindingen zich nooit in een vacuüm, maar hebben te maken met samenwerking, collega's en voorgangers. Het nadeel van het patentrecht zou kunnen omzeild worden door ook aan de inlandse of plaatselijke bevolking patentrecht te

geven, door een verplicht systeem van profijtdeling uit te werken of door het verdelen van de voordelen te regelen buiten het patentrecht.

The Treaty pleit voor een « multilateral system for the regulation of (specific kinds of) biodiversity ». In deze context is het nuttig te vermelden dat van de zes miljoen genetische stalen die in genenbanken bewaard worden er slechts 1 tot 2 miljoen « uniek » zijn. De toegang heeft alleen betrekking op voedsel en landbouw. Sterckx wijst op het onderscheid dat gemaakt wordt tussen « isolating a substance from the environment in which it occurs naturally » (discovery) en « the mere fact of purifying that substance (invention). Natuurlijke elementen kunnen immers alleen worden ontdekt, niet uitgevonden. Hierbij past de logische bedenking dat men in die betekenis toch wel minder eigendomsrecht kan laten gelden op ontdekkingen dan op uitvindingen.

Het Eursafe-congres te Leuven heeft vele bouwstenen aangereikt voor het denkproces over ethische implicaties die te maken hebben met landbouw, voedselverzekering en genetische manipulatie en de wijze waarop hierover gecommuniceerd moet worden. Het ziet er naar uit dat men op het huidige elan zal doorgaan. Reeds volgend jaar zal het volgende internationaal congres gehouden worden in Noorwegen.

Jan VAN ROMPAEY

Toekomst voor verhalen en rituelen? Op het snijpunt van bijbel en geloofscommunicatie

Op het snijpunt van het 'jaar van de verkondiging' en 'het jaar van de liturgie' in de Vlaamse kerk, plaatsten de organisatoren van de Vliebergh Sencieleergangen de toekomst van bijbel en rituelen in de kijker. De samenwerking tussen de secties bijbel en catechese zorgde voor een gevarieerd en gediversifieerd programma, waarop drie plenaire lezingen, vier keuze-lezingen, 15 workshops en een geïntegreerde bezinning aangeboden werden. De centrale vraag, waarrond gedurende twee dagen gewerkt en gereflecteerd werd klonk: 'Hebben verhalen en rituelen nog langer een toekomst in de context van geloofscommunicatie en welke rol is hierin weggelegd voor verhalen uit de bijbel?'

Paul Kevers beet de spits af. Hij belichte vanuit een diachronische en synchronische exegetische invalshoek de verstrengeling van bijbel en rituelen in het oude testament. Aan de hand van zes perikopen verhaalde hij hoe de geloofsopvoeder in de bijbelse traditie verhalen kan vinden over de plaats en de functie van rituelen in de joodse en christelijke traditie.

Tijdens de workshops maandagvoormiddag hadden de deelnemers de keuze uit een gevarieerd aanbod. Met name: een theologisch-historische reflectie op de liturgische en bijbelbeweging (Dirk Claes); het uitzingen met het nieuwe kantiekenboek dat in samenwerking met VBS verschenen is (Alexis Werbrouck); de rijkdom en uitdagingen van bijbel en rituelen in een interreligieuze schoolpastoraal (Ina Ter Avest); een antropologische reflectie op de evolutie van mythen en riten (Valeer Neckebrouck) en een historisch-godsdienstpedagogisch overzicht dat zicht geeft op de verschuivingen van de ruimte die bijbel en rituelen (gehad) hebben in het godsdienstonderricht (Hans Van Den Bosch).

In de namiddag kregen de deelnemers opnieuw een palet van workshops voorgeschoteld, waaruit ze vrij de keuze hadden. Glaskunstenaar Joost Caen illustreerde het belang van kunst in de geloofscommunicatie aan de hand van oude en nieuwe glaskunst; Bart Verbesselt confronteerde de deelnemers van zijn workshop met de vraag of de verfilmde trilogie 'Lord of the Rings' hulp kan bieden voor geloofscommunicatie; Geert Lernout maakte vanuit de literatuurwetenschap een vergelijkende analyse tussen de oude bijbelse geschriften en de moderne literatuur; Gilbert Van Belle gaf samen met Ine Van den Eynde en een medewerker van het Thomasteam een inleiding in een nieuwe module van de thomaswebsite, met name de bijbelfiches die leerkrachten en pastores een hulp willen bieden om de bijbel ter sprake te brengen in de concrete praktijk³; tot slot bracht Dirk Kerckhoven een ander geluid binnen via de pop- en rockmuziek als ondersteuning.

De eerste dag werd afgesloten met de plenaire lezing van de Nederlandse theoloog Erik Borgman, gevolgd door een respons van de Leuvense exegete Bénédicte Lemmelijn. Borgman betoogde dat christelijke verhalen en rituelen niet iets zijn uit een ver en illuster verleden, maar van alle tijden, ook de huidige tijd. Christelijke verhalen en rituelen leren de mens om op een bepaalde manier de werkelijkheid en het leven te lezen. De betekenis van alle christelijke verhalen en rituelen met al hun thema's wordt gelokaliseerd in de wijze waarop deze verhalen en rituelen de werkelijkheid openen als schepping en deze schepping als ruimte van verlossing. Dit illustreerde Borgman vanuit Gen. 1, 1-2. Het is op die illustratie dat de respondenten vanuit de exegetische en vanuit een persoonlijke geloofsreflectie inpikte. Ze is immers van mening dat Bijbelse verhalen, ingebed in de hedendaagse theologische interpretatie van onze werkelijkheid, steeds tegelijkertijd in hun oorspronkelijke cultuur-historische maar ook literaire context en betekenis – hoe ver die, op het eerste zicht, ook van ons af staan – gerespecteerd moeten worden om te vermijden dat men de bijbel naar de hand zet. Dat doet Borgman niet, door een eigen interpretatie toe te kennen aan Gen 1,1-2 die niet strookt met de exegetische verklaring ervan. Aansluitend bij het narratieve element in Borgmans betoog, opteerde ze ervoor om vanuit de oudtestamentische traditie, meer nadruk te leggen op 'waarden' in en van het leven.

De tweede dag ving niet aan met de traditionele ochtendbezinning, maar met vier keuzezinnen: twee vanuit de sectie catechese en twee vanuit de sectie bijbel. Stef Lauwers lichtte van zijn eigen ervaringen in hogescholen en als identiteitsbegeleider de complexiteit van een interreligieuze werking op scholen met andersgelovigen toe. Openheid en creativiteit bleken de sleutelwoorden te zijn in dit proces. Didier Pollefeyt en Reimund Bieringer gingen vanuit het verhaal van Jezus in de bijbel een gesprek aan met een viertal Jezusfilms. De belangrijkste gedachte uit deze lezing is dat het verhaal van Jezus, zoals neergeschreven in de evangeliën, bezwaarlijk een draaiboek voor een Jezusfilm kan zijn. Vanuit een degelijke exegetische invalshoek heeft Frans Van Segbroeck in zijn workshop de instellingsverhalen van Paulus, Marcus, Matteüs en Lucas onder de loupe genomen. Eveneens vanuit exegetisch perspectief belichtte Geert Van Oyen de Judasbrief, met bijzondere aandacht voor het apocalyptisch taalgebruik. Vanuit de actualiteit wijst Van Oyen op de mogelijkheden en grenzen van apocalyptisch taalgebruik in de eenentwintigste eeuw.

De voormiddag werd afgesloten met een bezinning, die dit jaar – gezien het thema – geïntegreerd werd in het totale programma, wat overigens een succes bleek te zijn. Het werd een serene bezinning waarin – gebaseerd op het getijdengebied van de dag – gebed en zang mekaar afwisselden.

---

³ De bijbelfiches zijn terug te vinden op: <http://www.kuleuven.ac.be/thomas/lesgebeuren/bijbelfiches/>

De namiddag sloot de laatste waaier van workshops af. Vanuit de filosofie reflecteerde Walter Van Herck over de actualisering van religieuze metaforen vanuit strategisch opgezette veranderingsprocessen. Stef Van den Branden laat zijn deelnemers kennis maken met het veld van New Age, zoals het gegroeid is uit de tegencultuur van WOII als alternatieve zingevingbron, die zich duidelijk onderscheidde van de christelijke traditie. Yves De Maeseneer bracht zijn publiek in hogere sferen dankzij de figuur van de engel, die in de hedendaagse samenleving veeleer een commerciële dan een religieuze figuur geworden is. Vanuit een herontdekking van het bijbelse engelbegrip pleitte hij voor een theologische cultuurkritiek. Sara Michielsens lichtte vanuit de evolutie van de figuur van Judith in de religieuze kunst de complexiteit van kunst als medium voor geloofscommunicatie toe. Tot slot keken we samen met Marianne Moyaert over de grenzen van de christelijke traditie naar de andere religies in het kader van de interreligieuze dialoog. Centrale vraag in deze workshop was hoe men als gelovige in gesprek kan treden met gelovigen van andere tradities en welke rol verhalen en rituelen in dit interactieproces kunnen spelen.

De studietweedaagse werd afgerond met een plenaire lezing door Joke Maex. Vertrekkend vanuit een analyse van de hedendaagse situatie trachtte zij een antwoord te bieden op de vraag of verhalen en rituelen nog een plaats zullen krijgen in het godsdienstonderwijs van vandaag en in de toekomst. Hierbij pleitte zij voor een narratieve multiperspectivistische benadering van verhalen en rituelen in een onderwijsleerproces waarin de leerlingen in hun eigen verhaal uitgedaagd worden.

Het verslagboek van de Vliebergh-Sencieleergangen 2004 wordt verwacht tegen het voorjaar van 2005 en zal uitgegeven worden bij Acco.

Joke MAEX

Prijs van het religieuze boek

Op 18 mei 2004 werd de "Tweejaarlijkse prijs van het religieuze boek" uitgereikt aan Emilio Platti voor zijn werk "Islam, van nature een vijand?" uitgegeven in Uitgeverij Averbode. Emilio Platti (°1943) is als dominikaan sinds 1972 'lid van het Institut Dominicain d'Etudes Orientales du Caires' (Egypte). Hij is hoofddocent 'Islam en christendom' aan de KULeuven en docent 'Islam en Arabisch' aan het Institut Catholique de Paris, Faculteit Theologie. Hij werkt ook mee in het centrum El-Kalima voor de relaties christenen-moslams in Brussel.

Het bekroonde boek benadrukt dat er in de geschiedenis periodes geweest zijn van groot wederzijds respect, waarbij zelfs een beroep werd gedaan op elkaars geleerden en wetenschappers. Het boek heeft, aldus de jury, 'de grote verdienste dat het eerder de nadruk legt op wat christenen en moslams bindt, dan op wat hen scheidt. Dat is een religieuze ingesteldheid (*religare* = verbinden) en gaat duidelijk in tegen sommige tendenzen in de maatschappij en in de media'.

Voorstelling boeken

Liselotte Anckaert, 'Het nieuwe gezin. Een veelvormige hoeksteen', verschenen bij Averbode in de reeks 'christenen in dialoog', 2004, 216 blz., kostprijs: 12, 50 euro, te verkrijgen via IDGP@kerknet.be, tel. 016 32 84 29 of 30

of meer info op www.gezinspastoraal.be (klik op 'publicaties'). Liselotte Anckaert (° 1978) is licentiate in de godsdienstwetenschappen, stafmedewerkster van de Interdiocesane Dienst voor Gezinspastoraal en eindredactrice van het tijdschrift 'Rondom Gezin'

'Het gezin is de hoeksteen van de maatschappij', heeft men lang beweerd. Vanwege de grote verschuivingen op het vlak van gezin, relaties en seksualiteit roept deze uitspraak nu allerlei vragen op. Onze tijd kent immers een brede waaier aan samenlevingsvormen. Wat dienen we dan in de huidige context onder 'gezin' te verstaan? Welke waarden en normen staan er centraal in hedendaagse partnerrelaties en nieuwe gezinnen? Over deze en andere vragen zijn de meningen erg verdeeld. De spanning tussen het traditionele ideaal van een christelijk huwelijk, als basis voor een gezin, en de nieuwe maatschappelijke tendensen, die een egalisering van verschillende samenlevingsvormen beogen, groeit. Deze evolutie dwingt tot dialoog tussen christenen en niet-christenen over de veranderende waarde en betekenis van het gezin.

Ruwheid als groeiend interpersoonlijk en maatschappelijk fenomeen. Davidsfonds/Leuven publiceert een verfrissend boek over een bijzonder actueel thema:

De verruwing voorbij. Over de kwetsbaarheid van alle leven

van Roger Burggraeve, Johan de Tavernier, Didier Pollefeyt en Jo Hanssens.

Auteurs: De auteurs zijn ethici, theologen en andere menswetenschappers.

Opzet: Steeds nieuwe en vaak hardere vormen van geweld nestelen zich in ons dagelijks leven: niets ontziende wedijver in de sport, grof gedrag op school, brutaal gedrag op de trein of de bus, agressie in het verkeer, genadeloze concurrentie in de bedrijfswereld, verbaal en fysiek geweld in het gezin... De auteurs analyseren de hedendaagse situatie in onze samenleving en gaan op zoek naar verklaringen en remedies.

Thema's: komen o.a. aan bod: verruwing als feit en ervaring, gezin en verruwing, gender en agressie, het bijbelse verbod op moord, globalisering en verruwing op wereldvlak, een toekomstgerichte en consequente ethiek van het leven, de kracht van de geweldloosheid.

Bijzonder:

- Gevarieerde en genuanceerde bijdragen over een actuele tendens in onze maatschappij.
- Een sterk pleidooi voor een actief geweldloze levenshouding en een zorgzame, behoedzame omgang met al wat kwetsbaar is.

De auteurs zijn bereid hun boek aan u voor te stellen in een interview. Neemt u gerust contact met hen op:

Roger Burggraeve, 016/89.02.03, roger.burggraeve@theo.kuleuven.ac.be

Johan de Tavernier, 016/32.38.85, johan.detavernier@theo.kuleuven.ac.be

Didier Pollefeyt, 016/32.37.94, didier.pollefeyt@theo.kuleuven.ac.be

Jo Hanssens, 03/225.10.00, jo.hanssens@paxchristi.be

Voor meer **info** of indien u een **recensie-exemplaar** wil aanvragen: Griet Verhoeyen, 016/310 600, griet.verhoeyen@davidfonds.be

Johan De Tavernier (red.), De bijbel en andere heilige boeken. Verhalen om van te leven?, Leuven: VBS-Acco, 2004, 256 p., 13,5 x 21 cm, isbn 90-334-5515-3, 19.50. Verslagboek Vlieberg-Sencieleergang, sectie Bijbel en Catechese, augustus 2002.

In de christelijke geloofstraditie is de bijbel het eerste aanspreekpunt. Zoals zovelen geloven we om wat we in de bijbel (of andere heilige boeken) aantreffen: verhalen die ons raken, uitdagen, bevragen, bemoedigen en engageren. Dit is de kracht van verhalen. Maar verstaan we wat we lezen? Welke interpretatie is de ware? Zijn er regels voor een goede hermeneutische omgang met bijbelteksten? Kunnen we iets leren uit de omgang met heilige teksten in andere wereldgodsdiensten? En hoe weten die verhalen gelovigen te motiveren, te engageren? Over deze en soortgelijke vragen reflecteren in dit boek twaalf auteurs: Hans Ausloos, Reimund Bieringer, Roger Burggraeve, Winand Callewaert, Johan De Tavernier, Ruard Ganzevoort, Paul Kevers, Luc Maes, Filip Noël, Didier Pollefeyt, Stijn Van den Bossche en Ineke Van Put.

P. D'Haese en J. Lamberts (red.), De eucharistie in het hart van de Kerk en voor het leven van de wereld (Nikè-reeks 47), Leuven-Leusen, 2003, ISBN 90-334-5068-2, 226 p.

In dit boek komen twaalf auteurs tegemoet aan het verlangen van de voormalige bisschop van Luik, Mgr. Albert Houssiau, om vanuit verschillende standpunten de eucharistie te belichten teneinde ze beter te begrijpen en vooral te beleven. In het eerste deel 'De eucharistie begrijpen' behandelt A. Houssiau vooreerst zelf de maaltijd van de Heer volgens het Nieuwe Testament. Vervolgens wordt ingegaan op de ontwikkeling van avondmaal tot eucharistische maaltijd (A. Goossens), een symbolische theologie van de eucharistie (A. Haquin), de aanwezigheid van Christus (P. De Clerck) en het eucharistisch gebed (G. Pinckers). In het tweede deel 'De eucharistie beleven' komen aan bod: het wel en wee van de hedendaagse eucharistische praktijk (P. D'Haese), de zin van de eucharistiehervorming (L. Lemmens), de dynamiek van de viering (D. Dufrasne), de diverse diensten en de actieve deelname (J. Lamberts), de eucharistie in het hart van de Kerk (M. 'T Joen) en als gebroken brood voor een rechtvaardiger wereld (P. Pas). In het derde deel 'De eucharistische cultus' vindt de lezer het verhaal van Juliana van Cornillon en de oorsprong van Sacramentsdag (J.-P. Delville) en een voorstelling van een authentieke eucharistische vroomheid (D. Maes). Enkele auteurs hebben hun bijdrage tevens voorzien van een aantal vragen die de lezer tot verdere bezinning kunnen aanzetten.

Annemie Dillen, Ongehoord vertrouwen. Ethische perspectieven vanuit het contextuele denken van Ivan Boszormenyi-Nagy, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2004.

Waarom keren patronen uit de relatie tussen ouders en kinderen soms terug in de relatie tussen de kinderen en hun eigen kinderen? Welke rol speelt rechtvaardigheid in familierelaties? Moeten kinderen hun ouders vergeven voor het onrecht dat hen mogelijk is aangedaan? Waar halen mensen de kracht vandaan om te blijven liefde en zorg geven aan anderen? Deze en vele andere vragen staan in dit boek centraal en worden aan de hand van het contextuele denken van de Hongaars-Amerikaanse psychiater en therapeut Ivan Boszormenyi-Nagy toegelicht.

Na een analyse van het ontstaan, de begrippen en de werkwijze van de contextuele therapie wordt in een tweede deel een kritische balans opgemaakt van het contextuele denken. Daarbij wordt onder andere de vraag gesteld in welke mate veelzijdig gerichte partijdigheid als therapeutische houding recht kan doen aan daders en aan slachtoffers. Ook de ethische dynamiek in relaties, zoals Nagy deze beschrijft, wordt onder de loep genomen.

Het derde deel van het boek handelt over het begrip exoneratie dat Nagy gebruikt in de plaats van vergeving. Dit begrip wordt geconfronteerd met de term vergeving en christelijke invullingen daarvan. Het boek biedt een herinterpretatie van het concept exoneratie en een zinvolle samenhang tussen de begrippen exoneratie, vergeving en verzoening. Daarnaast komt de uitdaging aan bod die het contextuele denken stelt voor kwesties op macro-ethisch vlak, betreffende onder andere de Noord-Zuidverhoudingen en de rechten van minderheden. Dit boek is bedoeld als inleiding in het contextuele denken van Nagy en wil tevens bijdragen tot meer inzicht in de complexiteit en de rijkdom van dit gedachtegoed. Het richt zich tot psychotherapeuten, sociaal werk(st)ers, hulpverleners, pastoraal werk(st)ers, theologen, ethici en andere geïnteresseerden die meer inzicht willen krijgen in de dynamiek van verwantschapsrelaties.

Jozef Lamberts, Volksgebruiken in de loop van het liturgisch jaar, Averbode-Berne, 2001, ISBN 90-317-1721-5, 208 p.

Het is opvallend hoeveel volksgebruiken verband houden met het verloop van het liturgisch jaar. Sommige van deze gebruiken zijn duidelijk door het liturgisch jaar geïnspireerd. Andere zijn eerder een kerstening van voorchristelijke gebruiken rond bepaalde tijden van het jaar die samenvallen met de christelijke feesten en daardoor een nieuwe betekenis kregen. In dit boek gaat de auteur op zoek naar de herkomst van deze gebruiken en toont aan waar hun verband met de christelijke feesten te vinden is. Tegelijk worden het ontstaan, de betekenis en de liturgie van deze feesten verduidelijkt.

Jozef Lamberts (red.), De actieve deelname aan de liturgie herbekeken. Honderd jaar na Pius X en veertig jaar na het Concilie (Nikè-reeks 50), Leuven-Voorburg, 2004, ISBN 90-334-5514-5, 162 p.

In dit boek reflecteren enkele vooraanstaande auteurs op de actieve deelname aan de liturgie, honderd jaar nadat de uitdrukking voor het eerst gebruikt werd in een schrijven uit 1903 van paus Pius X en veertig jaar nadat het in 1963 zijn uitwerking en concrete invulling kreeg in de Constitutie over de liturgie van Vaticanum II. Paul De Clerck (Parijs) schetst vooreerst de historische ontwikkeling van het begrip en zijn steeds rijker wordende inhoud. Paul Post (Tilburg) beschrijft de huidige ontwikkeling van actieve deelname naar liturgische inculturatie, waarbij hij niet alleen een breed en uitdagend panorama schildert van de grote verscheidenheid aan liturgische en rituele vieringen, traditionele zowel als nieuwsoortige, maar tevens enkele belangrijke perspectieven presenteert. André Haquin (Louvain-la-Neuve) ontwikkelt het begrip 'liturgische assemblee' zoals dit in de jaren vóór Vaticanum II in het theologisch denken over de liturgie zijn plaats gekregen heeft vooral door toedoen van de werken van A.-G. Martimort. André Goossens (Antwerpen) vraagt zich vervolgens af wat vandaag de problemen en kansen zijn van de liturgische assemblee, van de actieve deelname aan de liturgie. Vanuit godsdienstsociologisch standpunt onderzoekt Lilliane Voyé (Louvain-la-Neuve) wat deelname betekent en wat de verwachtingen zijn ten aanzien van rituele praktijken. Thomas Pott (Rome) biedt een spirituele en mystagogische herbezinning op de actieve deelname, die immers niet mag worden herleid tot een zoveel mogelijk actief bezig zijn. De grote rol en betekenis van de taal binnen een liturgie met actieve deelname van de gelovigen tenslotte wordt op een heel bijzondere wijze voorgesteld door Huub Oosterhuis (Amsterdam).

Jozef Lamberts (red.), *Ars celebrandi of de kunst van het waardig vieren van de liturgie* (Nike-reeks 48), Leuven-Leusden, 2003, 178 p.

Wil onze concrete liturgieviering werkelijk zijn wat zij bij definitie beoogt te zijn, dan vraagt dit van allen die eraan deelnemen en a-priori van hen die erin voorgaan een kennis van, een vaardigheid in en een toelag op de adequate viering van onze christelijke mysteriën. Men hoort naast de waardering voor de grotere creativiteit in de liturgie echter wel eens klagen over een vergaand amateurisme. Het 15de Internationaal Colloquium van het Liturgisch Instituut van de K.U.Leuven behandelde daarom de 'ars celebrandi' of de kunst van het waardig vieren van de liturgie. In zijn oriënterende inleiding biedt prof. A. Heinz (Trier) een negental thesen voor de verwezenlijking van de ars celebrandi en het feestkarakter van de liturgieviering. Dr. G. Mattheeuws (Leuven) wijst op een aantal vergeten dimensies wanneer een geloofsgemeenschap samenkomt om haar liturgie te vieren. Prof. L.-M. Chauvet (Parijs) toont de mogelijke kansen aan van het liturgisch voorgaan midden de crisis van de moderniteit. Dr. L. van Tongeren (Tilburg) gaat op zoek naar een dynamisch en flexibel gebruik van het kerkgebouw. De relaties tussen liturgie en muziek en tussen liturgie en theater zijn de onderwerpen die prof. A. Vernooij (Tilburg) en dr. W.-M. Speelman (Tilburg) behandelen. Drs. J. Polfliet (Gent) ten slotte reflecteert op de spiritualiteit van het liturgisch vieren.

Lambert Leijssen, *Met de stille glans van Gods Geest. Sacramenten en postmoderniteit*, (Reeks Verkenningen), Averbode, Altiora, 2003, 176 p. 11,50. ISBN 90-317-1951-X,

In deze monografie worden de christelijke sacramenten gesitueerd in het brede rituele veld van de mensheid. De recente ontwikkelingen van de sacramentologie tot in de hedendaagse filosofische en culturele context van de postmoderniteit krijgen de volle aandacht. Voor ieder van de zeven sacramenten is er een eigentijdse presentatie uitgewerkt rond de centrale categorieën van icoon en gratuite gave van de Heilige Geest. Doorheen de zeven sacramenten straalt het goddelijke licht als in een icoon naar ons toe en geeft het aan ons menselijke bestaan de stille glans van Gods Geest.

Pollefeyt, D., Hutsebaut, D., Lombaerts, H., De Vlieger, M., Dillen, A., Maex, J., Smit, W., Godsdienstonderwijs uitgedaagd. Jongeren en (inter)levensbeschouwelijke vorming in gezin en onderwijs. Opzet, methode en resultaten van empirisch onderzoek bij leerkrachten rooms-katholieke godsdienst en leerlingen van de derde graad secundair onderwijs in Vlaanderen/. With a Summary in English (Instrumenta theologica, XXVI), Leuven, Bibliotheek van de Faculteit Godgeleerdheid. Uitgeverij Peeters, 2004, 552p.

In een tijd van levensbeschouwelijke pluralisering en detraditionalisering vormt godsdienstige opvoeding een ernstige uitdaging. Dat geldt zowel voor godsdienstige opvoeding thuis als voor het vak rooms-katholieke godsdienst op school. Over de ervaring van godsdienstige opvoeding vandaag worden veel vragen gesteld. Worden jongeren vandaag thuis religieus opgevoed? Is er een verband tussen de geloofsattitude en de perceptie van de religieuze opvoeding thuis? Hangt gezinsbeleving samen met de visie op religie? Worden leerlingen in het godsdienstonderwijs ondersteund in hun levensbeschouwelijke identiteitsvorming? Daagt de godsdienstleerkracht jonge mensen uit om zich een gedocumenteerde en beargumenteerde visie te vormen op een levensbeschouwelijk pluraal veld? Zijn jongeren in staat het eigene van de christelijke traditie te verwoorden en kritisch te confronteren met andere religieuze tradities?

Deze publicatie biedt een overzicht van de onderzoeksresultaten van een grootschalige bevraging bij 98 leerkrachten rooms-katholieke godsdienst en 1416 leerlingen ASO, BSO en TSO uit de derde graad secundair onderwijs in Vlaanderen.

Geert Van Oyen, Jezus. Toen en nu en dan, Leuven: VBS-Acco, 2004, 168 p., 13,5 x 21 cm, 17,80 euro.

Over Jezus heeft welhaast iedereen een mening, maar bijbelstudie leert dat het heel moeilijk is te weten wie Jezus was of wat hij gezegd en gedaan heeft. Voor de auteur is dat echter geen reden om de zoektocht op te geven. In zeven bijdragen onderzoekt hij hoe men met dit gegeven kan omgaan. Belangrijke thema's zijn dan ook: de criteria voor authentieke Jezuswoorden, de relatie historiciteit en geloof, de erkenning dat ieder Jezusbeeld steeds ook een spiegelbeeld is van de cultuur en de tijd van de onderzoeker, de eigen aard van de bronnen over Jezus, de grenzen van onze historische kennis. Al deze kwesties maken het Jezusonderzoek blijvend actueel. En de lezer mag het vooraf weten: het 'enig geldige Jezusbeeld' bestaat niet. De uiterste consequentie van het onderzoek naar de historische Jezus is het besef dat Jezus' menselijke identiteit overgeleverd is aan de beeldvorming door andere mensen. Dé historische

waarheid over wie Jezus was heeft niemand in pacht. In het debat over het christelijk geloof is deze waarheid dan ook slechts van relatief belang.

Frans Van Segbroeck (red.), Paulus, Leuven: VBS-Acco, 2004, 224 p., 13,5 x 20,5 cm, 19,20 euro.

Na Jezus is Paulus van Tarsus de tweede stichter van het christendom. Vanuit een zeer persoonlijke ervaring van de verrezen Christus zette hij zijn voorvaderlijk joods geloof in de ene God open voor niet-joden. In enkele jaren tijd heeft hij een groot deel van de landen rond de Middellandse Zee de boodschap gebracht dat de bijbelse God de God is van alle mensen zonder onderscheid van ras of taal. Paulus schreef de oudste stukken van het Nieuwe Testament, dat trouwens voor de kleine helft door hem geschreven werd ofwel over hem handelt. Dat betekent dat Paulus – naast Jezus – de best gedocumenteerde figuur is van het beginnende christendom, wat nog niet wil zeggen dat wij Paulus goed kennen. Zijn rijk geschakeerde persoonlijkheid en zijn gedrevenheid liggen aan de basis van de talrijke Paulusportretten, haast even talrijk als die van Jezus zelf. In het kader van de Vliebergh-Sencieleergangen in augustus 2003 werd deze boeiende figuur behandeld door Frans Van Segbroeck, Hendrik Hoet, Bert Jan Lietaert Peerbolte, Hilde Van Putten, Arend Jan Bolhuis, Luc De Saeger, Peter De Mey, Reimund Bieringer en Joël Delobel.

Frans Van Segbroeck, Het Nieuwe Testament leren lezen. Achtergronden – Methoden – Hulpmiddelen, Leuven: VBS-Acco, 2004, 232 p., 16 x 24 cm, 19,80 euro.

Deze uitvoerige inleiding in het Nieuwe Testament verscheen voor het eerst in 1993. Achtereenvolgens worden behandeld: historische en maatschappelijke achtergrond; ontstaan van het Nieuwe Testament; literaire genres; canon; tekst en vertalingen; geschiedenis van de exegese. Met bibliografie, kaarten, tabellen en registers. In deze nieuwe druk werd onder meer de bibliografie bijgewerkt en een lijst met websites toegevoegd.

Lea Verstricht (red.), Liefde is ... een reuzensprong van geloof. Verslagboek van het IPB-beraad over het christelijk huwelijk, Halewijn, Antwerpen, 2004. prijs 13 euro; 141 pag.

Het Interdiocesaan Pastoraal Beraad hield een beraad over het christelijke huwelijk. In die zoektocht naar de plaats van het kerkelijke huwelijk in de hedendaagse context kwamen de complexiteit van het thema en de spanningen tussen ideaal en werkelijkheid aan de oppervlakte. Om deze pluriformiteit te laten staan, opteerde het IPB ervoor om een verslagboek op te stellen voor iedereen die op een of andere manier betrokken is bij relatievorming en huwelijksbegeleiding. Bedoeling is de reflectie rond deze thematiek te stimuleren. De verscheidenheid in aanpak die in het boek wordt voorgesteld moet helpen een genuanceerde

visie te ontwikkelen. Daarom zijn alle inhoudelijke voordrachten van het IPB-beraad in dit boek verzameld. Het betreft een antropologische, filosofische, theologische, spirituele en ethische benadering van het christelijk huwelijk. Bedenkingen en vragen vanuit de hedendaagse context zijn tussen de artikelen in gevoegd. Auteurs in het boek zijn, Els Baerends en Marie-Claire Foblets, Annemie Dillen, Thomas Knieps-Port le Roi, Hugo Roeffaers sj, Claude Vandevoorde, Stijn Van den Bossche, Ignace Verhack en Lea Verstricht.